

SAVDO LIBERALIZATSIYASI SHAROITIDA BOJXONA TUSHUMLARI QISQARISHINI KOMPENSATSIYA QILISHNING FISKAL MEXANIZMLARI

Sardorjon Maxmudov Sobirjon ug'li

Toshkent shahridagi Singapur menejmentni rivojlantirish institutining tayanch doktoranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19564391>

Annotatsiya: Savdo liberalizatsiyasi jarayonida tarif stavkalarining pasaytirilishi va tashqi savdo cheklovlarining qisqartirilishi davlat byudjeti daromadlari tarkibida sezilarli o'zgarishlarga olib keladi. Ayniqsa, bojxona tushumlari fiskal daromadlarning muhim manbasi bo'lgan iqtisodiyotlarda bu jarayon qisqa muddatda fiskal barqarorlikka bosim o'tkazadi. Mazkur tezis savdo ochiqligi sharoitida bojxona tushumlari qisqarishini kompensatsiya qilishning samarali fiskal mexanizmlarini aniqlashga bag'ishlangan. Tadqiqotda ichki soliqlarni kuchaytirish, soliq bazasini kengaytirish, fiskal ma'murchilikni modernizatsiya qilish, byudjet xarajatlarini optimallashtirish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish orqali fiskal barqarorlikni ta'minlash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Natijalar savdo liberalizatsiyasi sharoitida fiskal siyosatni diversifikatsiya qilish davlat moliyasining barqarorligini ta'minlashning asosiy omili ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *savdo liberalizatsiyasi, fiskal siyosat, bojxona tushumlari, byudjet barqarorligi, soliq bazasi, fiskal mexanizmlar, savdo ochiqligi, ichki soliqlar.*

Kirish

Global iqtisodiyotning chuqurlashib borayotgan integratsiyasi milliy iqtisodiy siyosatning barcha yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Savdo liberalizatsiyasi mamlakatlar o'rtasida tovar va xizmatlar harakatini erkinlashtirishga qaratilgan bo'lib, tarif va notarif cheklovlarining qisqartirilishini nazarda tutadi. Ushbu jarayon iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, raqobat muhitini kuchaytiradi va investitsiya oqimlarini rag'batlantiradi. Shu bilan birga, savdo ochiqligining ortishi davlat byudjeti daromadlari tarkibida o'zgarishlarni yuzaga keltiradi.

Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda bojxona to'lovlari fiskal daromadlarning muhim qismini tashkil etadi. Tarif stavkalarining pasayishi ushbu daromadlarning qisqarishiga olib keladi. Natijada fiskal siyosatni qayta ko'rib chiqish va yangi daromad manbalarini shakllantirish zarurati paydo bo'ladi. Savdo liberalizatsiyasi sharoitida fiskal siyosatning asosiy vazifasi — byudjet barqarorligini saqlagan holda iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Savdo liberalizatsiyasi fiskal tizimga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatib, bir tomondan bojxona tushumlarining qisqarishiga, ikkinchi tomondan esa savdo hajmi ortishi orqali ichki soliqlar tushumining ko'payishiga olib keladi. Biroq bu ijobiy ta'sirlar bosqichma-bosqich namoyon bo'ladi. Shu sababli fiskal siyosat moslashuv mexanizmlarini talab qiladi. Mazkur tezis savdo liberalizatsiyasi sharoitida bojxona tushumlari qisqarishini kompensatsiya qilishning fiskal mexanizmlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Savdo liberalizatsiyasining fiskal oqibatlari

Savdo liberalizatsiyasi natijasida import tariflarining pasayishi davlat byudjeti daromadlari tarkibida tarkibiy o'zgarishlarga olib keladi. Bojxona bojlari kamayishi fiskal daromadlarning qisqarishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, importga yuqori darajada bog'liq bo'lgan iqtisodiyotlarda bu jarayon sezilarli fiskal bosimni yuzaga keltiradi.

Bojxona tushumlari qisqarishining asosiy fiskal oqibatlari quyidagilardan iborat:

- davlat byudjeti daromadlarining qisqarishi
- fiskal defitsitning ortish ehtimoli
- davlat qarzi yukining oshishi
- byudjet xarajatlarini moliyalashtirish imkoniyatining kamayishi
- fiskal siyosatni qayta shakllantirish zarurati

Shu bilan birga, savdo liberalizatsiyasi iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Import qilinadigan xomashyo va texnologiyalar arzonlashadi. Bu ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Natijada ichki bozorda iqtisodiy faollik kuchayadi. Ushbu jarayon ichki soliqlar tushumining oshishiga olib keladi.

Savdo ochiqligi fiskal daromadlarning tarkibiy o'zgarishiga olib keladi. Bojxona daromadlari ulushi kamayadi, ichki soliqlar ulushi esa ortadi. Shu sababli fiskal siyosat daromadlar diversifikatsiyasiga yo'naltirilishi zarur.

Bojxona tushumlari qisqarishini kompensatsiya qilishning fiskal mexanizmlari

Ichki soliqlar rolini kuchaytirish

Bojxona tushumlari qisqarishini qoplashning eng muhim yo'nalishlaridan biri ichki soliqlar ulushini oshirish hisoblanadi. Qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i va jismoniy shaxslar daromad solig'i fiskal daromadlarning barqaror manbalari hisoblanadi. Ushbu soliqlar iqtisodiy faoliyat bilan bevosita bog'liq bo'lib, iqtisodiy o'sish bilan birga ortib boradi.

Ichki soliqlarni kuchaytirish fiskal tizimni barqarorlashtiradi. Bojxona daromadlariga bog'liqlik kamayadi. Byudjet daromadlari yanada diversifikatsiyalashadi. Natijada fiskal siyosat tashqi savdo o'zgarishlariga kamroq bog'liq bo'ladi.

Soliq bazasini kengaytirish

Soliq bazasini kengaytirish fiskal daromadlarni oshirishning muhim mexanizmlaridan biridir. Bu jarayon iqtisodiy faoliyatni rasmiylashtirish, soliq imtiyozlarini optimallashtirish va yangi soliqqa tortish obyektlarini aniqlash orqali amalga oshiriladi.

Soliq bazasini kengaytirish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- norasmiy iqtisodiyot ulushini qisqartirish
- soliq imtiyozlarini qayta ko'rib chiqish
- yangi iqtisodiy faoliyatlarni soliqqa tortish
- kichik biznesni rasmiy sektorga jalb qilish

Natijada fiskal daromadlar barqaror manbalar asosida shakllanadi.

Soliq ma'murchiligini modernizatsiya qilish

Zamonaviy fiskal siyosatda soliq ma'murchiligi muhim rol o'ynaydi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish soliqlar yig'iluvchanligini oshiradi. Elektron hisob-kitob tizimlari va avtomatlashtirilgan monitoring fiskal samaradorlikni kuchaytiradi.

Soliq ma'murchiligini modernizatsiya qilish quyidagi natijalarga olib keladi:

- soliqlar yig'iluvchanligi oshadi
- yashirin iqtisodiyot qisqaradi
- fiskal shaffoflik kuchayadi
- soliq tushumlari barqarorlashadi

Bu esa bojxona tushumlari qisqarishini qoplash imkonini beradi.

Byudjet xarajatlarini optimallashtirish

Daromadlar qisqarishi sharoitida byudjet xarajatlarini samarali boshqarish muhim ahamiyatga ega. Davlat xarajatlarini ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirish fiskal muvozanatni

saqlashga yordam beradi. Samarasiz subsidiyalarni qisqartirish va investitsion xarajatlarni ustuvorlashtirish fiskal barqarorlikni ta'minlaydi.

Byudjet xarajatlarini optimallashtirish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- samarasiz xarajatlarni qisqartirish
- ijtimoiy dasturlarni maqsadli moliyalashtirish
- investitsion xarajatlarni ustuvorlashtirish
- fiskal intizomni kuchaytirish

Iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish

Savdo liberalizatsiyasi iqtisodiy o'sish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Investitsiyalarni jalb qilish, ishlab chiqarishni kengaytirish va eksportni rivojlantirish ichki soliqlar tushumini oshiradi. Natijada bojxona tushumlari qisqarishi bilvosita kompensatsiya qilinadi.

Iqtisodiy o'sishga yo'naltirilgan fiskal siyosat quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- eksportni qo'llab-quvvatlash
- ishlab chiqarishni rivojlantirish
- investitsiya muhitini yaxshilash
- infratuzilmani rivojlantirish

Xulosa

Savdo liberalizatsiyasi sharoitida bojxona tushumlari qisqarishi fiskal siyosat uchun muhim chaqiriq hisoblanadi. Tarif stavkalarining pasayishi byudjet daromadlari tarkibiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli fiskal siyosatni diversifikatsiya qilish zarur.

Ichki soliqlar rolini oshirish, soliq bazasini kengaytirish, soliq ma'murchiligini modernizatsiya qilish, byudjet xarajatlarini optimallashtirish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bojxona tushumlari qisqarishini kompensatsiya qilishning asosiy mexanizmlari hisoblanadi. Ushbu choralar savdo liberalizatsiyasi sharoitida byudjet barqarorligini ta'minlash va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bagchi, A. (2018). *Fiscal Policy and Trade Integration*. London: Routledge.
2. Haque, M. (2020). *Developing Countries and WTO Compliance*. New York: Palgrave Macmillan.
3. International Monetary Fund. (2019). *Fiscal Monitor: Policies for Sustainable Growth*. Washington, DC: IMF.
4. World Trade Organization. (2021). *World Trade Report*. Geneva: WTO.
5. Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*. New York: McGraw-Hill.
6. Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*. Illinois: Richard D. Irwin.
7. Tanzi, V., & Zee, H. H. (2000). *Tax Policy for Developing Countries*. IMF Working Paper. Washington, DC: International Monetary Fund.
8. Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. Oxford: Oxford University Press.